

Универзитет у Београду, Филолошки факултет, Катедра за германистику – Група за скандинавистику, Београд

DOI 10.5937/kultura1338102K

УДК 821.111.09-31

821.111(73).09-31

821.113.5.09-31

оригиналан научни рад

УНИВЕРЗИТЕТ У КЊИЖЕВНОСТИ: УНИВЕРЗИТЕТСКИ РОМАН У АНГЛОАМЕРИЧКОЈ И НОРВЕШКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Сажетак: У раду се истражују представе и интерпретације универзитета, студената и професора у Западној имагинацији, а нарочито у оквиру посебног књижевног жанра, „универзитетског романа“ („*university novel*“). Иако већином сматран феноменом књижевности Велике Британије и Северне Америке, у раду се указује на континуитет писања универзитетског романа и у норвешкој књижевности. У раду се анализирају основни типови презентација универзитетске средине и утврђују главне теме и развој универзитетског романа од деветнаестог века до прве деценије двадесет првог века у три поменуте књижевне традиције.

Кључне речи: универзитетски роман, норвешка књижевност, британска књижевност, америчка књижевност, билдунгсроман, стереотипи

До данас су неки од основних постулата универзитета идеал независности научног истраживања и релативна аутономија универзитета у односу на државну и црквену управу. Ова посебна позиција универзитета је, међутим, учествовала у

постепено удаљавању ове институције од остатка друштва. Такође, све до шездесетих година двадесетог века, универзитет и универзитетско образовање су били елитне институције, доступни, али и релевантни, веома малом броју људи. Аутономија универзитета и елитна позиција академске заједнице је постепено довела до мистификације њихове делатности, која је временом добила бројне и веома живописне интерпретације у колективној свести. Тек ће помену-та демократизација универзитетског образовања, која траје до данас, постепено „отворити“ универзитет према остатку друштва и демистификовати његову делатност. Међутим, од оснивања преко различитих фаза развоја,¹ развијају се и разумевања и интерпретације позиције универзитета у друштву, а њих можемо, између осталог, препознати у књижевним, дакле фиктивним представама о животу универзитета. Циљ овог рада јесте да утврди какве су те представе, да потражи порекло таквог разумевања високог школства, и, коначно, да уочи паралелизам или аналогију у приказивању и интерпретацији универзитета и учених људи у неколико изабраних књижевних традиција, а у оквиру посебног жанра који се искључиво односи на универзитетско искуство – универзитетског романа.

Универзитет се у Западној књижевној традицији врло дуго метафорично представљао као кула, или „кула од слоноваче“, чији су становници издигнути од свакодневице, нетакнути догађајима који се одвијају ван универзитетских зидина, недодирљиви обичном човеку, али и незаинтересовани за његов живот. И данас је у популарној култури стереотипно боравиште научника најчешће измештено у замак изван насеља, подрум, напуштenu вилу или у неки други мистични или окултни простор. Додире који се ипак неизбежно морају остварити између научника и остатка заједнице су врло често судбоносни, или чак фатални по уређене навике обичних људи.

Мотив научника чији експерименти прете да угрозе животе недужних је веома стар, и сада већ опште место у Западној књижевности. Преузимајући зазор од алхемичара и научника из средњовековне фикције, писци готичких романа или романа страве, разрађују мотив опасног и неконтролисаног научног истраживања. Гротескна креација доктора Франкенштајна из истоименог романа Мери Шели (*Франкеништајн или модерни Прометеј* из 1818. године) или пак зловни и крвожедни мистер Хајд пробуђен управо неконтролисаним

¹ Види: Рајић Љ., Универзитет и квалитет, у: *Реч: Часопис за књижевност и културу* број 49, 1998, стр. 127-140.

окултним хемијским експериментом доктора Цекила из новеле Роберта Луиса Стивенсона *Доктор Цекил и мистер Хајд* из 1886. године, само су неки од добро познатих примера опасних контаката између научника и остатка друштва.

Осим случајних сусрета између научникових креација и обичних људи, чест је и мотив генијалног, али болесно амбициозног научника који, зарад веће моћи или досезања апсолутног знања злоупотребљава научну праксу претећи да уништи човечанство или негира постојећи модел хуманизма, што га најчешће води у пропаст. У Западној имагинацији овај мотив постаје нарочито омиљен од почетка двадесетог века, пратећи развој технологије и научних метода, да би већ постао опште место у популарној масовној медијској култури. Мотив злог научника је скоро неизоставан чинилац утопијских или антиутопијских дела научне фантастике, од којих ћемо овде поменути само *Беснило* Борислава Пекића из 1983. године. Наравно, идеја да је жеђ учених људи за све већим знањем истовремено и њихов хибрис, веома је стара и упорно опстаје у фикцији још од мита о Прометеју, библијске приче о Адаму и Еви, легенди о доктору Фаусту и многих других. Охоло посезање за знањем се сурово кажњава, првенствено зато што се оглушује о правила утврђених божанским или људским законом.

Попут необузданих научних експеримената, и наука лишена моралних начела је један од омиљених тропа у књижевности.² Артур Конан Дојл је кроз лик професора Џејмса Моригартија дао незабораван портрет кобног споја врхунског научничког генија и наследних склоности ка злу: „Каријера му је изванредна. Доброг је порекла и одличног образовања, с феноменалним даром за математику. Са двадесет једном годином је написао расправу о биноминалној теореме, која је тад била модерна у Европи. На основу ње је добио катедру за математику једног мањег универзитета, и имао је пред собом сјајну каријеру. Али тај човек има наследне склоности ка злу. У његовим венама тече злочиначка крв, и уместо да је промене, његове изванредне менталне моћи је јачају и чи-

2 Истражујући више стотина књижевних текстова који би могли припадати такозваном „детективском универзитетском роману“ из Велике Британије и Северне Америке, Крамер и Крамер су издвојили свега четрдесет и један роман где су научници позитивни ликови, на страни етаблираног закона. Далеко је типичнија опозиција између закона и научника. Види: Kramer J. E. Jr. and Kramer J. E., *College Mystery Novels: An Annotated Bibliography including a Guide to Professorial Series-Character Sleuths*, New York 1983, pp. 3-97.

не је бескрајно опаснијом. У универзитетском насељу су о њему кружиле мрачне приче“.³

Иако у овом раду није могуће детаљније проучити наративну структуру приче „Последњи проблем“, занимљиво је уочити да у романима о Шерлоку Холмсу можемо препознати веома чест мотив антагонизма између независног интелектуалца и научника везаног за институцију универзитета. Позитивне карактеристике се у овом, као и другим књижевним делима, често везују за слободног интелектуалца, а не за институционализованог научника, иако понашање независног интелектуалца врло често може бити на самом ободу морално прихватљивог. Ова опозиција је сјајно изведена у Ибзеновој драми *Хеда Габлер* (1890) где је управо Елијерт Левборг, пијаница и боем, носилац револуционарног интелектуалног сазнања, док је Јирген Тесман, будући универзитетски професор, комично обузет тривијалним и педантним архивским радом.

Нису дакле све фиктивне представе научника и универзитетских професора једнако претеће попут професора Моријартија или доктора Цекила. Учени људи се, можда још чешће, приказују као непоправљиво комичне фигуре, неспособне за самосталан живот, карикатурално умишљене и надмене, лишене ауторитета и значаја изван свог „ендемског станишта“, своје „куле од слоноваче“.⁴ Чак и пре устављена првих академија или универзитета, учени људи су били предмет подсмеха и поруге, о чему суди и позната анегдота о филозофу Талесу из Милета коју наводе Платон и Диоген Лаертије.⁵ Укратко, Талес је једном приликом толико задубљено испитивао звезде да је, не видећи куда хода, упао у бунар. Његовим позивима у помоћ одазвала се једна жена,⁶ и наругала му се: „Па ти, Талесу, ниси у стању да

3 Дојл А. К., Последњи проблем, *Мемоари Шерлока Холмса*, Нови Сад 2008, стр. 262-263.

4 Ричард Шепард (Sheppard) у својој студији фиктивних представа универзитетских професора издваја четири основне категорије: „комичне будале“, „проклете будале“, „преваранти и корумпирани подлаци“, и коначно, „проклетци или ђаволски (квази-)чаробњаци“ - *comic fools, damnable fools, frauds and depraved rogues, damnable or diabolic (quasi-) magicians*. Sheppard R., *From Narragonia to Elysium: Some Preliminary Reflections on the Fictional Image of the Academic*, in: *University Fiction*, eds. Bevan D., Amsterdam 1990, стр. 4

5 Платон, Тетет, у: *Кратил, Тетет, Софист, Државник*, Београд 2000, стр. 99-283; Лаертије Д., *Животи и мишљења истакнутих филозофа*, књига II, Београд 1985, стр. 7-14.

6 Према Платоновој верзији анегдоте, у питању је „љупка и досетљива трачка девојка“, док је према Лаертију, у питању обична старица. Упореди: Платон, нав. дело, стр. 140; и Лаертије Д., нав. дело, стр. 10.

видиш оно што ти је под ногама, па како мислиш да ћеш знати све о небу“.⁷ Овај духовити епилог филозофове незгоде можемо рећи да на неки начин сажима популарни став о филозофима, учењацима и професорима. Ту се, донекле, може потражити објашњење због чега су учени људи често карикатурално представљени као расејане, помало комичне луде лишене контакта са „стварним светом“.

Сенилни или похотни остарели професори су чест предмет сатира, пародија, комедија и ироничних прича. Они су незаобилазни ликови класицистичких комедија где се „здрав разум“ претпоставља декадентном и надасве непотребном институционализованом учењу латинских деклинација. Такав је насловни лик комедије *Еразмус Монтанус или Еразмус Берг* норвешког драмског писца из XVIII века, Лудвига Холберга, али и протагониста романа Хајнриха Мана *Професор Унрат или Крај једног тиранина* (1905). Осим тога, универзитетски професори се често приказују и као настранни, неактивни или пак претерано сексуално активни мушкарци (сетимо се само Набоковљевог бившег професора књижевности Хамберта из романа *Лолита* из 1955. године). Ако је реч о женама универзитетским професорима, оне или деле сексуалне апетите својих мушких колега, или је њихова сексуалност скопчана са немилосрдном амбицијом и опортунизмом.⁸

Уопште узев, чини се да у Западној имагинацији и књижевности већ вековима преовлађује ако не директно негативна, онда у сваком случају не позитивна представа универзитетских професора. „Клеветање учених људи уопште има дугу историју дужну поштовања“, примећује Ричард Шепард, „а међу њима су универзитетски професори, као важан сегмент ове групе, на посебно јаком и трајном удару“.⁹ Свакако је један од разлога настанка и упорног преживљавања оваквих стереотипних представа о ученим људима управо традиционална изолованост и релативна недоступност универзитета у односу на остатак друштва о којој је било речи на почетку рада. Овде је важно истаћи да није само реч о физичкој изолованости универзитета и његове делатности, већ да се доживљена изолација односи такође и на стварне

7 Лаертије Д., нав. дело, стр. 10.

8 Showalter E., *Faculty Towers; The Academic Novel and its Discontents*, Oxford 2005, стр. 9.

9 „The defamation of the learned in general has a long and venerable history, and as a major segment of that caste, university teachers have come under particularly severe and persistent fire“. Sheppard R., *From Narragonia to Elysium: Some Preliminary Reflections on the Fictional Image of the Academic*, in: *University Fiction*, eds. Bevan D., Amsterdam 1990, стр. 11.

културне разлике и баријере између друштвених слојева које су се одражавале на могућност приступа одређеним образовним и културним институцијама, као што је универзитет. Универзитет и универзитетско образовање су дуго били резервисани за одређену, привилеговану, мањину у друштву која, како вицкасто примећује Шепард, за разлику од адвоката и других државних чиновника, није могла ефективно да узврати и оповргне своје нимало ласкаве портрете.¹⁰

Било како било, универзитет почиње значајније да се отвара према јавности заједно са развојем оних друштвених група које су имале приступа универзитетском образовању, дакле са јачањем културне хегемоније грађанске класе. А паралелно са демократизацијом универзитета настаје све већи број књижевних дела која тематизују универзитетско искуство. Један од најзначајнијих књижевних доприноса „расветљавању“ или описивању универзитетске делатности имали су (и још увек имају) романи који тематизују универзитет, такозвани *универзитетски романи* чији се настанак везује управо за деветнаести век. Иако се о традицији писања универзитетских романа данас готово искључиво говори у контексту англофоне књижевности, тачније америчке и британске, роман који тематизује универзитет и универзитетско искуство, наравно, није искључиво британски и северноамерички, већ глобални културни феномен.

Сентиментални роман *Studenten*¹¹ ауторке Магдалене Торесен (Magdalene Thoresen) из 1863. године можемо сматрати првим романом у норвешкој књижевној традицији где је мотив универзитетског образовања један од носећих елемената. Радња романа прати несрећну судбину младића са села који се у непријатељским градским околностима бори да постане студент медицине, како би институционализованим знањем утврдио и легитимисао урођени исцелитељски дар. Иако овај роман строго узев није универзитетски роман, будући да главни јунак никада не уписује студије, у њему можемо препознати бројне елементе који ће касније постати нарочито важни и употребљавани у једном делу „правих“ норвешких универзитетских романа. То су, између осталих, мотив универзитетског образовања као највиша аспирација, циљ и могућност натпросечних сиромашних младића, која је златна одступница ка освајању вишег друштвеног

10 „The defamation of the learned in general has a long and venerable history, and as a major segment of that caste, university teachers have come under particularly severe and persistent fire – partly, I suspect, because unlike doctors, lawyers or even civil servants, they are in no position to shoot back with any effectiveness“, Sheppard R., нав. дело, стр. 11.

11 *Student*.

положаја. Други веома важан елемент овог, а и многих каснијих романа, јесте контраст између идеализоване слике независног студентског живота и друштвеног статуса са једне стране, и „реалне“, приземније стварности студентског живота. Глад, одбаченост, исцрпљујуће и самотничко учење који се већ у овом романтичном делу везују за институцију студента из провинције, додатно ће се развијати и продубљивати у романима деветнаестог века, да би постали не само општа места у универзитетском роману овог раздобља, већ и неки од најупечатљивијих описа психолошких ефеката глади, патње, чежње, немаштине и одбачености у норвешкој књижевности.

Реч је о описима у роману *Bondestudentar*, који би се на српски могао превести као *Студенту са села*, Арнеа Гарборга из 1883. године, који са више сигурности можемо назвати првим универзитетским романом у норвешкој књижевности. Поређења ради, Мортимер Проктор (Mortimer Proctor) и Џон Лајонс (John Lyons) наводе да се почеци универзитетског романа у Великој Британији и Америци везују за прву половину 19. века, а да значајније место добијају тек средином тог века.¹²

Први универзитетски роман у Великој Британији је, према Проктору, вишетошни роман Џона Гибсона Локарта (John Gibson Lockhart) *Reginald Dalton: A Story of English University Life* из 1823. године, а Лајонс наводи дебитантски, анонимно објављени сентиментални роман Натанијела Хоторна (Nathaniel Hawthorne), *Fanshawe*, из 1828. године.¹³

Универзитетски роман, као жанр,¹⁴ у англофоној литератури познат као *university fiction*, *campus novel* или *university novel*,¹⁵ у најширем смислу подразумева све оне романе чији су централни ликови, место радње или заплет уско везани за универзитетску средину или за неку другу високошколску институцију, попут колеџа, а њихове теме се најуже односе

12 Права експанзија овог жанра у северноамеричкој и британској књижевности се најчешће везује за 1950-е године. „The academic novel proper doesn't start until the 1950s, but there are nineteenth-century precursors”, Showalter E., нав. дело, стр. 6.

13 Види: Proctor M., *The English University Novel*, Berkeley 1957, VII; i Lyons J. O., *The College Novel in America*, Carbondale 1962, стр. 5.

14 Понекад се говори о поджанру. Види: Bevan D., Introduction, in: *University Fiction*, eds. Bevan D., Amsterdam 1990, стр. 3.

15 Реч је о готово незнатном терминолошком неслагању. У британској литератури се предност даје термину *university fiction*, док се у северноамеричкој традицији чешће користе: *campus novel*, *university novel* или *college novel*. Види: Mews S., The Professor's Novel: David Lodge's Small World, *MLN*, vol. 104, nr. 3, German Issue (1989), стр. 713-726.

на проблеме везане за универзитет и универзитетску заједницу. Занимљиво је приметити да сва три поменућа романа из норвешке, британске и америчке књижевности, који означавају почетак жанра, користе перспективу студената. У њима су професори и универзитетска управа углавном у другом плану, сведени на просте, схематизоване ликове, носиоце одређених идеологија, који помажу, осујећују или бележе намере протагонисте. Романи се не интересују за структуру и устројство универзитетског образовања, другим речима, директно истраживање и критика универзитетског система изостаје, а фокус је управо на искуствима студената у сусрету са универзитетом, професорима, новом средином и новостеченим идентитетом и друштвеном позицијом и улогом.

Интересовање романописаца средином деветнаестог века за лик студента делом се може објаснити већ поменутиим ширењем универзитетског образовања, будући да ово искуство постаје блиско све већем броју људи, којима ова тема самим тим постаје препознатљива и занимљива.¹⁶ Други разлог је више књижевно-историјске природе, а тиче се све већег интересовања књижевника за период адолесценције, за нарочито доба у људском животу, а нарочито животу младића, које представља прелаз из детињства у одрасло доба. Почев од Волтеровог *Кандида* (1759), преко Гетеовог романа *Јади младог Вертера* (1774), стасавање и интеграција младог човека у друштвене структуре постају једна од омиљених тема како романтичарске, тако и предреалистичке и реалистичке књижевности деветнаестог века, третиране најчешће у форми *билдунгсромана*, или „романа о одрастању“.

Позиција тек уписаног студента нуди савршену грађу за илустрацију овог процеса, како је још 1898. године приметио енглески писац Џорџ Сејнтсбери (George Saintsbury):

“There can be, or should be, few passages in life with greater capabilities than that when a man is for the first time almost his own master, for the first time wholly arbiter of whatsoever sports and whatsoever studies he shall pursue, and when he is subjected to local, historical and other influences, sensual and suprasensual, such as might not only ‘draw three souls out of a weaver,’ but infuse something like a soul even into the stupidest and most graceless of boys”.¹⁷

16 Проктор наводи да универзитетски роман за своју популарност дугује управо популаризацији универзитетског образовања постепено постаје блиска све већем броју људи. Proctor M., нав. дело

17 Saintsbury G., *Novels of University Life*, *Macmillan's Magazine*, LXXVII, 343, qtd. in Lyons, 1898, str. 13-14.

Идеја да просвећеност и образовање који се стичу на универзитету воде и до моралног стасовања младих људи су, између осталих, условили то да ће први универзитетски романи, који се фокусирају на студенте, преузети неке битне одлике *билдунгсромана*, или да ће их традиционална књижевна критика уградити у традицију романа о одрастању, као што је случај са романом *Bondestudentar*.¹⁸

Тек је 1990. године шведски историчар књижевности Клас Алунд (Claes Ahlund) у својој докторској дисертацији предложио да би овај роман, као и бројни други норвешки, дански и шведски романи из деветнаестог века, могли припадати жанру универзитетског романа, а не неким другим жанровима или поджанровима.¹⁹

Међутим, током деветнаестог и почетком двадесетог века, интересовање за студента и његов доживљај академског света полако јењава, да би се, грубо речено, од педесетих година двадесетог века у британској и америчкој књижевности фокус универзитетских романа пребацио на друге чланове универзитетске заједнице: професоре и универзитетску управу, као и на интерне проблеме и махинације унутар институција високог образовања. У Америци се 1960-тих објављује двоструко више романа о професорима²⁰ него о студентима, а Иан Картер (Carter) такође бележи сличан преокрет у британским универзитетским романима.²¹ Осим тога што у англоамеричкој књижевној традицији, овај период представља процват жанра, тада настају и неки од класика универзитетског романа. У Северној Америци то су, између осталих, *Groves of Academe* Мери Мекарти (Mary MacCarthy) из 1952. године и *Пнин* Владимира Набокова из 1957. године. У Великој Британији 1957. године излази роман *Срећни Џим* Кингслија Ејмиса (Kingsley Amis: *Lucky Jim*) који се често сматра прекретницом у начину писања

18 Овде је важно истаћи да универзитетски роман уопште подразумева, попут путописног романа, жанровски синкретизам, па може имати елементе *билдунгсромана*, сатиричног романа, сентименталистичког романа, романа са кључем; затим неке елементе из нефикционалних жанрова, попут аутобиографије, документарних романа и мемоара.

19 Ahlund C., *Den Skandinaviska Universitetsromanen 1877-1890*, Stockholm 1990.

20 Цефри Вилијамс романе о професорима назива: *academic novels*, и на тај начин их издваја од романа који се концентришу на студенте: *campus novels*. Williams J. J., *The rise of the Academic Novel*, *American Literary History* br. 3, 2012, стр. 562.

21 Carter I., *Ancient Cultures of Conceit: British University Fiction in the Post-War Years*, London 1990; Kramer J. E., *The American College Novel: An Annotated Bibliography*, 2nd Edition, Lanham 2004.

универзитетских романа,²² покрећући низ карикатуралних, комичних и сатиричних представа универзитетских професора какви су Морис Зеп и Филип Сволоу из архетипских универзитетских романа Дејвида Лоца (*Замена места: прича о два кампуса* из 1975. и *Мали је свет* из 1984. године), или Хауард Кирк из романа *The History Man* (1975) Малколма Бредберија (Malcolm Bradbury).²³

Осим тога, како примећује Шепард, британски универзитетски романи од 1960-их година оживљавају старе стереотипне представе учених људи као комичних луда, лицемера или сујетних, аморалних опортуниста, које ће се одржати до данас.²⁴ Једна од основних карактеристика романа о универзитету у периоду од око 1950. године јесте критичност и аналитичко проматрање постулата и функционисања универзитета. У британској књижевности, чешће него у америчкој, интроспективни карактер романа је скопчан са хумором, а наглашавање људских слабости чини ове романе блиским комедији карактера.

У норвешкој књижевности пак не можемо уочити паралелан процес. Процват универзитетског романа који се у англоамеричкој историји књижевности везује за средину двадесетог века, у Норвешкој можемо регистровати тек почетком деведесетих година прошлог века, иако се универзитетски роман пише током читавог двадесетог века, додуше не у толиком броју. Међу најпознатијим романима су: *Syndere i sommersol* (*Грешници под летњим сунцем*) Сигурда Хуела (Sigurd Hoel) из 1927. године, о групи студената и студенткиња који преиспитују своје родне, интелектуалне и културне позиције, као и психологију, емоције и сексуалност; *Арилд Аснес, 1970* Дага Сулстада (Dag Solstad) из 1971. године о немогућој позицији слободног интелектуалца у годинама након студентског и радничких протеста око 1968. године, и коначно *Sveve over vatna* (*Дизати се над водом*) хумористички роман са елементима надреализма Рагнара

22 Види: Sheppard R., From Narragonia to Elysium: Some Preliminary Reflections on the Fictional Image of the Academic, in: *University Fiction*, eds. Bevan D., Amsterdam 1990.

23 „The latter half of the 1960s was to see the beginning of a growing chorus of criticism that became increasingly bitter [...] The indictment of the entire university experience of this period is painfully exhaustive, but chooses to condemn with particular virulence the once revered university teacher – and it is an indictment which continues to this day. His – only infrequently hers – is a world of trivia and perversion, of vanity and deceit, of plagiarism and gratuitousness, of patronage and pretentiousness, of personal advantage rather than the pursuit of learning.“ Bevan D., нав. дело, стр. 3-4.

24 Између осталих види Sheppard R., нав. дело, стр. 29, 42; Bevan D., нав. дело.

Ховланда (1982) о студенту из провинције који долази на студије у Берген око 1970. године. Већ на први поглед, јасно је да су ова дела још увек претежно заинтересована за комедије и драме младих људи који истражују себе и своје позиције у друштву и на студијама. Иако Арилд Аснес, протагониста истоименог Сулстадовога дела, у тренутку који обухвата радња романа није више студент, за његов портрет је кључна чињеница да је током турбулентне 1968. године активно учествовао у студентским протестима, те да његов лик илуструје реакције младих интелектуалаца на последице политичког ангажмана.

Осим овог, зачуђујуће се мали број романа објављених око 1970. године у Норвешкој, али и у Великој Британији и Америци концентрише на глобалне политичке немире на универзитету. Врло често ће ликови бити условљени промене политичком климом на универзитетима, као Бредберријев помодни левичар Хауард Кирк, али ипак, како налази Вилијамс, „the major trend of the 1970s and 1980s was the affair novel [...] the 1970s and 1980s novels invert the standard marriage plot and turn on a professor's adultery, typically with a student“.²⁵ Иако се Вилијамс односи првенствено на амерички универзитетски роман, исти закључак важи и за романе писане у Великој Британији: Лоцов роман *Замена места* представља једног британског и једног америчког професора књижевности на шестомесечној студијској размени приликом које један заиста преузима позицију другог како на професионалном, тако и на приватном плану.

Преvara међу колегама и сексуализовани односи са студентима до данас опстају као врло чести мотиви универзитетских романа, иако са понекад преокренутим улогама, па ће мо 2006. године у роману норвешке ауторке Хелене Ури *De beste blant oss*, или: *Најбољи међу нама*, читати о сукобу две моћне професорке лингвистике од којих се једна опушта у наручју својих студената, док друга манипулише и сексуално искоришћава своје наивне мушке колеге. „The academic novel of adultery might reflect Anglo-American attitude toward intellectuals, finding them to be morally suspect“, сматра Вилијамс,²⁶ што Шепард даље тумачи као одраз примитивног страха који друштво традиционално гаји према научницима чије су активности, укључујући и сексуалне, на маргини друштва, те измичу моралној контроли и закону.²⁷ Креативна потенција научника је у романима често у директној

25 Williams J. J., нав. дело, стр. 564-565.

26 Исто, стр. 565.

27 Sheppard R., нав. дело, стр. 22, 28-29.

спрези са сексуалношћу, као у случају остарелог Артура Кингфишера у Лоцовом роману *Мали је свет*, што заједно са авангардним мишљењем и неконвенционалношћу чини, наизглед залудне, професоре и универзитет у најмању руку сумњивим обичном човеку.

Врло је важно истаћи, сумирајући овај преглед, да су многи писци универзитетских романа након 1970. године истовремено универзитетски професори, најчешће професори књижевности, што њиховим фиктивним представама универзитетског живота даје додатни кредибилитет, али и утврђује старе стереотипе. Међутим, било би погрешно рећи да је основни мотив писаца одмазда или директно исмевање академске средине. Може се, ако је уопште могуће или сврсисходно говорити о потенцијалним мотивима који воде настанку дела, указати на потребу да се критиком, сатиром или бурлеском истраже структуре и позиције академских институција у односу на њихово место и улогу у друштву.

Заиста, универзитетски романи се можда најбоље могу разумети као одговори или реакције на ситуацију и појаве у читавом друштву и култури уопште, а не само у уређењу универзитета, нити одвојено од општих књижевних тенденција, као што је често случај.²⁸ Посматрамо ли, како предлаже Малколм Бредбери (Malcolm Bradbury),²⁹ универзитетске романи у Великој Британији и Америци 60-их и 70-их година у оквиру идеја „новог либерализма“ и интелектуалне самокритике које су обележиле овај период у култури две земље, јасно нам је одакле тако снажно испитивање позиције интелектуалца и интелектуалних институција какав је универзитет управо у том периоду.

Отуда у норвешкој књижевности тек 1990-их година долази до пробоја универзитетског романа, који је одговарао и поновљеном интересовању за овај жанр у англоамеричкој књижевности последње деценије двадесетог века. Ово је период рационализације и преуређења норвешког модела државе социјалног старања, када се универзитети, попут других државних институција, полако одвајају од државних субвенција, а рад универзитета све више почиње да зависи од приватног капитала. Меркантилизација образовања и истраживања, као само један од производа такозваног „новог јавног управљања“ (new public management) које се одrazilо на све сегменте норвешког, али и британског и америчког

28 Упореди: Shepard R., нав. дело, стр. 21, 42; i Williams J. J., нав. дело, стр. 569.

29 Bradbury M. i Campus Fictions, in: *University Fiction*, eds. Bevan D., Amsterdam 1990, стр. 52.

друштва, на необичан начин је приближило универзитет и универзитетску заједницу остатку друштва. Популарност универзитетског романа током деведесетих година и прве деценије двадесет првог века се, на неки начин, заснива на томе што они, концентришући се на један јединствени сегмент друштвене стварности, који, по својој дефиницији, представља центар хуманизма, одражавају опште проблеме и преокупације читавог средњег слоја у друштву. Како Вилијамс примећује за амерички универзитетски роман последњих година двадесетог века, универзитет више није „азил“, већ централно место сукоба културе, а универзитетски роман постаје налик „роману с кључем“ о савременим политичким догађајима.³⁰

У савременим норвешким, али и у британским и америчким романима срећу се зато нове интерпретације универзитетских професора. Професорка књижевности, Сулвејг, у роману *Uke 43 (Четрдесеттрећа недеља)* Хане Ештавик (Hanne Ørstavik) из 2002. године, више није маргинална фигура или комични, педантни ерудита, већ је сасвим обична запослена жена чији је дан испуњен свакодневним бригама, радостима и преокупацијама. Након часа са студентима, одлази на кафу са пријатељицама, разговара о послу, колегама, ручку, брине се о чланку који мора стићи у року, заљубљује се, спрема вечеру и размишља где ће путовати за време одмора. Такође чест протагониста универзитетских романа од деведесетих до данас је средовечни професор који се суочава са професионалним разочарењима, кризом идентитета, неодлучношћу и губитком ауторитета, какав је професор Андерсен у роману *Ноћ професора Андерсена* Дага Сулстада из 1994. године. Коначно, у последњих неколико година неки од нових протагониста универзитетских романа су лектори, асистенти у настави, сарадници и замене, који имају неопходно академско образовање, али не и сталну позицију на универзитету, какав је Пол из романа *Kings of Infinite Space* (2004) Џејмса Хајнса (James Hynes), који, након што му је истекао статус лектора, ради у факултетској администрацији и пита се: „How had he wound up here? [...] He had a Ph.D. from a well-regarded university; he had won awards, for chrissake [...] He'd almost been a Fulbright!“³¹

Лик професора у последњих двадесет година дакле губи некадашњу ауру мистичности, посвећености или ексцентричности, и његове драме постају драме свих запослених људи.

30 „Rather than the asylum, the university was assumed to be a main battlefield of American culture, and the academic novel became a kind of roman à clef of current cultural politics“. Williams J. J., нав. дело, стр. 570.

31 Hynes J., *Kings of Infinite Space*, New York 2004, стр. 24.

Млади чланови универзитетске заједнице се пак упорно боре за утврђивање своје позиције на универзитету, као и у универзитетским *билдунгсроманима* деветнаестог века, али се у данашњим романима њихова борба већином представља као узалудна будући да о њиховом успеху одлучују структуре изван универзитета. Експанзија романа о универзитету у норвешкој, америчкој и британској књижевности након 2000. године се, са једне стране, може објаснити све већом присутношћу универзитета у друштву: студирање више није привилегија малобројних, већ уобичајено искуство,³² а универзитетска култура масовна култура. Са друге стране, а у вези са популаризацијом универзитетског образовања, нарочиту заинтересованост писаца, а нарочито дебитаната, за теме које се тичу универзитета се могу објаснити и чињеницом да су многи од њих студирали, током студија похађали курс креативног писања, или су на неки начин везани за универзитет.³³ Академска средина је стога и писцима и читаоцима данас релативно блиска, поставши део обичне свакодневице, а фигуре студената и професора далеко конвенционалније него средином двадесетог или деветнаестог века, када се у Великој Британији, Америци и Норвешкој објављују први универзитетски романи.

ЛИТЕРАТУРА:

Ahlund C., *Den Skandinaviska Universitetsromanen 1877-1890*, Stockholm 1990.

Bevan D., Introduction, in: *University Fiction*, eds. Bevan D., Amsterdam 1990, pp. 3-10.

Carter I., *Ancient Cultures of Conceit: British University Fiction in the Post-War Years*, London 1990.

Лаертије Д., *Животи и мишљења истакнутих филозофа*, књига II, Београд 1985.

Дојл А. К., Коначни проблем, *Шерлок Холмс: Мемоари Шерлока Холмса*, Нови Сад 2008, стр. 259-280.

Kramer J. E. Jr. и Kramer J. E., *College Mystery Novels: An Annotated Bibliography including a Guide to Professorial Series-Character Sleuths*, New York 1983.

Kramer J. E., *The American College Novel: An Annotated* Lyons J. O.,

32 За статистичке податке о броју студената у Америци и Великој Британији, види: Williams J. J., нав. дело, стр. 576, а за норвешку статистику, види: Tjønneland E., Dannelse og utdanning, in: *Et lite land i verden*, Oslo 2003, pp. 194.

33 Дејвид Лоц и Малколм Бредбери су, можда, неки од најпознатијих универзитетских професора који истовремено пишу и универзитетске романи. У норвешком контексту ћемо такође поменути само најпознатије: Helene Uri, Henrik H. Langeland (*Francis Meyers lidenskap*), Stian M. Landgaard (*Herrer i åndenes rike*).

Mews S., The Professor's Novel: David Lodge's Small World, *MLN* br. 3, German Issue, 1989, pp. 713-726.

Платон, Теетет, у: *Кратил, Теетет, Софист, Државник*, Београд 2000, стр. 99-283.

Proctor M., *The English University Novel*, Berkeley 1957.

Рајић Љ., Универзитет и квалитет, у: *Реч: Часопис за књижевност и културу* број 49, 1998, стр. 127-140.

Sheppard R., From Narragonia to Elysium: Some Preliminary Reflections on the Fictional Image of the Academic, in: *University Fiction*, eds. Bevan D., Amsterdam 1990, pp. 11-48.

Showalter E., *Faculty Towers; The Academic Novel and its Discontents*, Oxford 2005.

Tjønneland E., Dannelse og utdanning, in: *Et lite land i verden*. Tom VI, *Norsk idéhistorie*, eds. Eriksen T. B., Sørensen Ø., Tjønneland E., Oslo 2003, pp. 193-227.

Williams J. J., The rise of the Academic Novel, *American Literary History* br. 3, 2012, pp. 561-589.

Sofija Christensen

University of Belgrade, Faculty of Philology - Department for Germanic Studies Group for Scandinavian Studies, Belgrade

UNIVERSITY IN LITERATURE: UNIVERSITY NOVEL IN ANGLO-AMERICAN AND NORWEGIAN LITERATURE

Abstract

In Western literature University has long been imagined as a metaphorical "ivory tower" whose inhabitants had very little to do with the "common man". However, the insular character of the academe did all but inhibit the development of a very vivid imagery concerning scientists, university professors and students. The stereotypical portraits of scholars as buffoons or occult magicians formed in early narratives like Plato's dialogues and medieval legends, have survived to this day in global popular culture. In the nineteenth century, the literatures of Norway, Great Britain and North America saw the birth of a new genre: *the university novel* which was primarily concerned with depicting certain segments of the academe. The new rather romanticized or optimistic representations which have emerged in these novels can be interpreted in relation to the gradual popularization of university education in the respective countries. In the Anglo-American context, a real breakthrough occurred in the 1950s and 1960s, with the publication of several classics of the genre. In Norway, the university novel did not expand until the 1990s, coinciding with a renewed interest in the genre in the English-speaking world. The world of academia evoked in these often satirical works is quite different from the world of the nineteenth-century novels, as they explore ideological debates of the time, question the postulates of the academia, and for the first time present the university man as the "common man".

Key words: *university novel, Norwegian literature, British literature, American literature, „Bildungsroman“, stereotypes*